

AZ ANNEXIÓS VÁLSÁG ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között az 1908. év végén és a következő elején nagy vértelen küzdelem zajlott le, melyet általában annexiós válság néven ismerünk. Akkoriban a köztudat a közel félévig tartó diplomáciai harcnak nem tulajdonított túlnagy jelentőséget; csak a nemrég nyilvánosságra került diplomáciai aktákból¹ derül ki, hogy milyen közel jártunk már akkor a hat esztendő múlva bekövetkezett világhátrófa örvényéhez s milyen ádáz küzdelem dúlt a titkos diplomácia kulisszái mögött.

Bosznianak és Hercegovinának a Habsburg-monarchia végzet-tragédiájában nagy szerep jutott. A dinasztia hatalmának kiterjesztése a Balkánra, főleg erre a két tartományra, régi törekvés volt, amely visszanyúluk Badeni Lajos és Savoyai Jenő koráig s ez időtől fogva folyton kísértett. Boszniáról középkori magyar királyaink sem vették le a szemüket, nyilvánvalóan abban a meggyőződésben, hogy ez a tartomány a hosszan elnyúló Dalmáciának természetes kiegészítő része. A Habsburgok katonai és politikai tanácsadói szintén ilyen hátvédnek tekintették Boszniát és Hercegovinát. A délszláv származású, de a dinasztikus érdekekkel teljesen azonosult osztrák tisztikar lelkes híve volt az annexiónak már a 40-es és 50-es években, Lombardia elvesztése után pedig a régi gondolat komoly formát kezdett ölteni.² Radetzky tábornagy, a Habsburgok hatalmi politikájának egyik legnagyobb megzemélyesítője, 1856-ban a császárhoz intézett emlékiratban sürgette a tartományok mielőbbi megszerzését, arra hivatkozva, hogy Dalmáciának hátvédre van szüksége.

A bécsi katonai és politikai körök Ferenc Józsefre azzal az állításokkal is hatottak, hogy a szultán védtelenül hagyja a lakosságot és a szegény kizsákmányolt nép az osztrák-magyar hadsereget felszabadítóként várja. Valóban az uralkodó 1875-iki útja alkalmával a lakosságnak tüntető tömegei jelentek meg a dalmádai határon és védelemért esdekeltek. Valószínű, hogy a tüntetéseket az osztrák katonai hatóságok rendezték, amnyi azonban kétségtelen, hogy Bécsben az uralkodó befentesei a két tartomány meghódítását befejezett ügynek tekintették, melynek csak a végrehajtása hiányzott. Volt azonban egy nagy akadály, amelyet le kellett küzdeni: gróf Andrassy Gyula külügyminiszter makacsul ellenállt.

¹ L. Bittner és H. Uebersberger, Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsbruch 1914. I—VIII. Wien u. Leipzig 1930. Bogitschewitsch, Die auswärtige Politik Serbiens I—II. Berlin, 1929.

² Sosnosky, Balkanpolitik Österreich-Ungarns. I. 136. I.

Gróf Andrassy Gyulát, akit a tájékozatlan magyar közvélemény annakidején az okkupáció inspirálójának tartott, nagy meggondolások indíthatták arra, hogy az uralkodó akaratának ellenszegüljön. Először mint magyar ember nem láthatta jónak a szláv elem erősödését a monarchiában, de Törökországgal való szimpátiáját sem titkolta. Ő is azt tartotta, amit Metternich kancellár, hogy a törököknek a Balkánon való uralmát nem kell bolygatni. Az is lehetséges, hogy Andrassy hálás volt Törökország iránt, azért, hogy védelmébe vette a magyar emigránsokat Világos után. De mindennél nyomosabb ok lehetett annak meglátása, hogy az okkupáció vagy az annexió állandó súrlódást jelent majd Oroszországgal. Annyi kétségtelen, hogy gróf Andrassy Gyula előrelátása és nem titkolt aggodalmai teljesen igazolódtak. Mert egy poliglott birodalomnak, mint aminő a Habsburgmonarchia volt, új, még hozzá meglehetősen súlyos nemzetiségi terhet fölvenni, ésszerűnek semmiképpen sem látszott. A későbbi események ugyancsak megmutatták, hogy a monarchia délszláv elemének szaporítása milyen végzetes veszedelem volt úgy osztrák, mint magyar szempontból. Gróf Andrassy Gyula a balkáni *quieta non movere* elvét nem tudván megmenteni, annyit mégis elért, hogy a monarchia csak okkupálta a két tartományt, nem annektálta, mint Ferenc József tábornokai és osztrák tanácsadói tervezték.¹

Kinek a gondolata volt az 1908-iki annexió, Aehrenthal külügyminiszteré-e, vagy másé, nem tudjuk biztosan, de ez nem is túlfontos. Aehrenthal nem tett mást, mint végrehajtotta az uralkodó akaratát, aki a régi tradíció értelmében meg akarta vetni a lábát a Balkánon, addig míg nem késő. A külügyminiszter különben sem volt nagy képességekkel megáldott államférfi; a jó átlagdiplomaták közé tartozott, rendes hivatalnok volt, aki szorgalmasan, pontosan ellátta a tárcája keretébe vágó ügyeket. Aehrenthal a Ferenc Józsefi korszak középserű, de buzgó, odaadó, hivatalnokpolitikusaik szinte típusa.

A viszonyok a merész terv végrehajtására első pillantásra kedveztek. Magyarországon a dinasztia hatalmi törekvései és főleg a dél felé való terjeszkedés sohasem volt népszerű; — később, 1914-ben gróf Tisza István a leghatározottabban tiltakozott az ellen, hogy egy talpalatnyit is elvegyünk Szerbia földjéből. De Magyarországon a koalíciós kormányzat, amely 1908 óta már haldokolt, önmagával volt elfoglalva. A közvéleményt erősen foglalkoztatta gróf Andrassy Gyula nagy megbotránkozást keltő plurális választójogi tervezete, közben elkápráztatta a spanyol király és királyné pazarfényű fogadtatása. Odaát Ausztriában a csehek miatt a parlamentárizmus teljes csődje fenyegetett. Így tehát nem volt komoly belpolitikai akadály.

Aehrenthal kedvezőnek ítélte a külpolitikai helyzetet. Oroszország, a balkáni népek protektora, még nem heverte ki a japán háború okozta súlyos veszteségeket, úgy, hogy fegyveres beavatkozásától nem kellett tartani. Megalakult már ugyan a francia-orosz-angol hármass antant, s a központi hatalmak körülzárása már ekkor teljes volt, de a kötelékek, amelyek a három nagyhatalmat egybekapcsolták,

¹A részleteket I. Wertheimer E. Andrassyról szóló és Sosnosky idézett művében.

lazáknak látszottak. Legalább így látta Aehrenthal, nem törődve azzal, hogy vállalkozása a szövetséget majd szorosabbra kovácsolja össze.

Az aktákból úgy látjuk, hogy a bécsi intézőkörökre elsősorban az akkoriban fellángolt ifjú török mozgalom hatott, s attól féltek, hogy a majdan megerősödő Török birodalom elragadja Boszniát és Hercegovinát. De volt az annexióval egy közvetlen cél is, amelyet a megbeszéléseken szintén hangsúlyoztak: *meg* akarták fölemlíteni az izgága balkáni szomszédot. Karagyorgyevics Péter trónralépése után (1903) elemi erővel feltámadt az önmagát még ki nem élt szerb nacionalizmus és nyíltan fenyegette a Habsburg-birodalom területi integritását. A monarchia külügyi vezetősége két nagyobb aktussal kísérelte meg eloszlatni a nagyszerb álmokat. Az első volt az 1906-iki vámrendelet, amely a szerb agrártermékek jelentékeny részét kizárta a közös vámterületről. Ez nem sokat használt, mert a magyar agráriusok jövedelme az iparcikkek gyors áremelkedése folytán alig emelkedett, Szerbia pedig agrárterményei számára máshol szerzett piacot.

Aehrenthal külügyminiszter 1908 augusztus 19-én az annexió tervét közös minisztertanács elé terjesztette, amelyen rajta kívül Wekerle Sándor magyar miniszterelnök, Beck osztrák miniszterelnök, Schönauich közös hadügyminiszter, Burián közös pénzügyminiszter, Conrad vezérkari főnök voltak jelen.¹ Aehrenthal előadta többek között, hogy mindenekelőtt meg akar egyezni Oroszországgal és bizonyos kompenzációkat ígér majd neki. Olaszország — mondotta — bele fog egyezni az annexióba, Franciaország el van foglalva Marokkóval s nem ér rá Balkán-ügyekkel foglalkozni, így tehát nincs jelentékenyebb akadály. Meglepő, hogy Wekerle Sándor magyar miniszterelnök milyen határozottsággal szállt síkra az annexióért, mintha az magyar érdek lett volna. Az annexió nélkül — mondotta — nem lehet a Balkánon az állapotot konszolidálni és Szerbia szemérmetlen üzelmei nem érnek véget, míg Boszniát és Hercegovinát birtokunkba nem vesszük. A Szandzsák kiűritésére Wekerle azt jegyezte meg, hogy nem lehetne-e azt úgy végrehajtani, hogy igényeinket esetleg később érvényesítsük.

Beck osztrák miniszterelnöknek súlyos aggodalmi támadtak, hogy az annexió megsemmisíti a berlini szerződés 25. paragrafusát. Attól is félt, hogy túlnagy kárpótlást követel majd Oroszország, de különböző követelésekkel a többi hatalmak is könnyen előállhatnak. Azt sem tartotta lehetetlennek, hogy az annexió bajt csinál majd a Balkánon. Valami ürügyet kellene találni — mondotta Beck — és hivatkozni valami kényszerhelyzetre. Itt Conrad megjegyezte, hogy a kényszerhelyzet már megvan, az ifjútörök mozgalom miatt. Wekerle az annexióért nagyon lelkesült. Becknek arra a megjegyzésére, hátha kollegái odahaza Budapesten nem egyeznének bele, azt felelte, hogy ő rögtön levonná a konzekvenciákat, az annexióval marad vagy bukik. Conrad szintén az annexiót támogatta, hangsúlyozván, hogy

¹ A minisztertanács jegyzőkönyvét I. L. Bittner és H. Uebersberger idézett gyűjteménye I. 41—50 l.

Oroszországtól nem kell tartani, mert nem harcképes, Olaszországgal pedig üdvös volna a háború, mert nagy katonai fölényben vagyunk felette.

Aehrenthal külügyminiszter bízva a feltétlen sikerben, melyet a körülmények kétségkívül előmozdítottak, augusztus 27-ikén aide mémoires-t küldött Szentpétervárra; ebben már szó van az „esetleges“ annexióról, de ami csak akkor fog bekövetkezni, ha elkerülhetetlenné válik. Szeptember 10-ikén a Budapesten tartott közös miniszteri tanácson előadta, hogy értesítette kellő formában Iswolskit, eléje tárva a monarchia igényeit Bosznia-Hercegovinára, melyeket annakidején fegyverrel hódítottunk meg, amiért is úgy tekinthetjük a két tartományt, mint saját birtokállományunkat. Előadta még, hogy Buchlauban, ahol összetalálkozott Iswolskival, szóba került az annexió kérdése, s a beszélgetésből azt a benyomást merítette, hogy Oroszország a monarchia tervei elé nem gördít komoly akadályokat.¹ Aehrenthal attól félt, hogy a novemberben összeülő török parlament határozatot hoz majd Boszniára és Hercegovinára nézve, s ezt a gyanút megerősítette a belgrádi követségnek az a jelentése, hogy a szerbek az ifjú-törökökkel már összeköttetésben állanak. A két tartomány bekebelezésére — így fejezte be előterjesztését Aehrenthal — elérkezett tehát a végső pillanat. Ugyanezen a közös miniszteri tanácson Schönaich bejelentette, hogy a XV. hadtestet mozgósítani fogják, ami az első hónapban 48 millióba és minden további hónapban 6 milliójába kerül a monarchiának. Aehrenthal szeptember 16-ikán ismét tárgyalt Buchlauban Iswolskival, akinek megígérte, hogy Oroszországot engedékenysége fejében támogatni fogja abban a törekvésében, hogy orosz hadihajó átmehessen a Boszporuson, amit a szerződések addig tiltottak.

Ennyi volt mindössze az előkészület, de több nem is lehetett. Nem lett volna tanácsos az ügyet nemzetközi konferenciára bízni, mert az aligha ment volna bele a berlini kongresszus határozatainak megváltoztatásába. Egyetlen út és mód volt, végrehajtani az annexiót meglepetésszerűen. Szeptember 29-én Ferenc József jelentette az orosz cárnak, a francia köztársasági elnöknek, az olasz királynak, a német császárnak, hogy kiterjeszti a két tartományra uralkodói jogait. Október 5-ikén jelent meg az uralkodónak Aehrenthalhoz intézett kézírata, s ezzel az annexió a monarchia részéről befejezett tényévé vált.

Az annexió híre, amidőn a világsajtó betűtengerén megjelölt, mennykőcsapásként hatott. Szerbiában óriásira dagasztotta az érzelmekek hullámain, de nagy meglepetést keltett egész Európaszerte, főleg Angliában és Olaszországban. Franciaországban a közvélemény még aránylag nyugodtan fogadta. Az angol politika, amely annyi időn át semlegesnek mutatkozott az európai kontinens kérdéseiben, a revali találkozó óta (1908 jún.) nyíltan szlávbarát. A diplomáciai levelezésekből, a jelentésekből megállapítható, hogy az angol külügyi kormányzat a szláv hatalmi érdekek szolgálatába szegődött. Széchenyi követség! tanácsos október 6-ikán azt jelentene Londonból, hogy

¹ A jegyzőkönyvet l. Bittner és Uebersberger i. m. I. 78 l.

az angol kormány az annexióhoz nem járulhat hozzá, mert nemzetközi jogellenesnek tartja a legfontosabb nemzetközi szerződések egyikének egyoldalú megváltoztatását. A belgrádi német ügyvivő jelenti ugyanekkor, hogy az annexió híre Belgrádban rettentő elkeseredést keltett; a szerbek azt hiszik, hogy az osztrák-magyar monarchiának ezt az agresszív lépését a legelső alkalmas pillanatban Szerbia megszállása fogja követni.

Mi történhetett Aehrenthal és Iswolski között a buchlaui találkozón? Bajos volna kitalálni. Zárt ajtók mögött tárgyaltak egyedül, Buchlauban és részletek nem kerültek nyilvánosságra. Minden valószínűség a mellett szól, hogy Iswolski csak színleg egyezett bele az annexióba, csak azért, mert Oroszország nem volt felkészülve arra, hogy tiltakozó szavának érvényt szerezzen.

A szerbek a tiltakozáson kívül azzal feleltek, hogy rögtön bojkott alá vették az osztrák-magyar árukat. Forgách követ november 15-én azt jelentette Bécsbe, hogy Szerbia lázasan készülődik a háborúra, és a monarchia ellen tüntetések egymást érik Belgrád utcáin. Iswolski adta a meglepettet, mintha nem tudott volna semmiről. November 15-én Nelidow párizsi orosz nagykövet előtt azt a vészjósló kijelentést tette, hogy az osztrák-magyar-szerb viszály a legsúlyosabb dolgok egyike és ha háborús összeütközésre kerülne a sor, az általános háború elkerülhetlenné válna. A pánszláv körök nem bízva Oroszország erejében, nem akartak háborút, de mindent elkövettek, hogy az annexió nyílt kérdés maradjon. Az orosz külügyi kormánynak kezdetben az volt a terve, hogy a hatalmak nemzetközi konferenciát hívjanak össze és ez változtassa meg a berlini szerződés 25. paragrafusát; ez a terv azonban meghiúsult Aehrenthal ellenállásán.

Ferenc József és Miklós cár, akik a régi szentszövetségi stílusban mint a történekeért egyedül felelős autokraták, leveleztek egymással, igen élénk eszmecserét folytattak. A cár nem titkolta felháborodását; november 4-ikén azt írta Ferenc Józsefnek, hogy a két tartomány annektilása igen rossz hatást tett rá, amiről csak barátságuk miatt nem szabad bővebben nyilatkoznia. A cár szerint Aehrenthal azt ígérte, hogy az annexió kérdésében nemzetközi konferenciát hívnak össze, de Aehrenthal nem váltotta be ígéretét, hanem fajt accompli-t teremtett. A cár szokatlan erősen kikel Aehrenthal ellen; azzal vádolja, hogy perfid módon járt el és Oroszországot egyszerűen becsapta. Valóban nehéz volna eldönteni, ki csapta be a másikat: Aehrenthal-e vagy Iswolski? Lehetséges, hogy a cár felháborodása jogos volt, mert külügyminisztere a buchlaui találkozóról ilyen értelemben tett neki jelentést. Iswolski Pourtalés pétervári német nagykövetnek nemsokára azt mondta, hogy Aehrenthal Európa békebonatója, s nem lehet vele megállapodásokat kötni, mert politikai céljainak elérésében becsstelen eszközöket alkalmaz. De közben kijelentette azt is, hogy szerinte a keleti kérdés békés úton nem oldható meg. Ferenc JÓZsef, midőn a válság december végén tetőpontját érte el, azt írta a cárnak, hogy Aehrenthal Iswolskival mindent közölt, és nem érti, hogy az orosz külügyminiszter hogyan állíthatta ismeretlen tények elé uralkodóját.

Iswolski a szerb diplomatákkal való beszélgetései közben őszintén feltárta azt a szándékát, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiával háborút akar, de ennek még nem érkezett el az ideje. Wesnics párizsi szerb követnek még október elején kijelentette, hogy Szerbia az Osztrák-Magyar Monarchiának ezzel a lépésével semmit se veszített; ellenkezőleg, csak nyert, mert a novibazári Szandzsákból kivonul s ezzel lemond egy fontos területről. „Semmit sem veszítettetek — mondotta Wesnicsnek — hanem megnyertétek Oroszország támogatását; mert most Oroszország viszi az Osztrák-Magyar Monarchiára vádlottak padjára, mint azt a monarchia tette Oroszországgal 1878-ban“.¹ Iswolski, amint látjuk, háborús szándékait már ekkor nem titkolta. Szükségtelen hangsúlyoznunk, hogy ezek a kijelentései mennyire fontosak a háborús felelősség kérdésének eldöntésénél.

A szerbek tovább tüzelnek, dúlnak-fúlnak, izgatnak a háború mellett. Milovanovics külügyminiszter, aki októberben Londonban járt, kijelentette Sir Edward Grey előtt, hogy Szerbia készül a háborúra, mert az elkerülhetetlen az esetben, ha nem kap területi kárpótást. A szerbek abban is reménykedtek egyideig, hátha sikerülne valami kárpótást a monarchiától kicsikarni. Schön német külügyi államtitkár feljegyzéseiben azt olvassuk, hogy a szerbek szerettek volna egy sávot, amely összekötötte volna őket Montenegróval és a tengerrel és a szerb külügyminiszter szerint ez lehetett volna a barátságos viszony helyreállításának az alapja, a monarchia és Szerbia között. Erről természetesen sem Bécsben, sem Berlinben nem akartak hallani. De még Rómában sem, mert ugyanebben az időtáiban Tittoni olasz külügyminiszter is tiltakozott Szerbia területi növekedése ellen. Aehrenthal a szerb követelések elől nem zárkozott el ridegen; kijelentette, hogy hajlandó szerződészerű útvonalat adni a szerbeknek a tengerhez s ígért nekik bizonyos gazdasági előnyöket is, de ennek az ígéretnek beváltásáról később, midőn a krízis lecsendesült, többé szó sem volt.

A szerb diplomácia roppant energikusnak mutatkozott a krízis folyamán. A szerbek ügye iránt barátságos indulattal viseltető angol és orosz külügyi kormánynak egy percre sem hagyott békét. Októberben és novemberben maga Pasics járt Péterváron, hogy a segítséget megsürgesse. Iswolski leghatározottabban kijelentette, hogy Szerbia maradjon veszteg, mert Oroszország nincs abban a helyzetben, hogy most segítse és Szerbia önmagát fogja megsemmisíteni, ha háborút provokál. Minden jel arra vall, hogy a háború az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között csak azon múlt, hogy Oroszország még nem heverte ki a japán háború veszteségeit. Mialatt Pasics Péterváron járt, a szkupstina abban a hiszemben, hogy sikerült Oroszország támogatását megnyerni, megszavazta a háborús költségvetést, s közben megalakult a nemzetvédő (Narodna Obdrana) társaság. A Szerbiának nyújtandó segítség akadálya volt az is, hogy Iswolski, bár mennyire rokonszenvezett is Anglia a szerb törekvésekkel, nem tudott megegyezni Greyvel, a Dardanellákra vonatkozólag. Az angol kül-

¹ Bogitschewitsch id. m.

ügyminiszter ugyanis makacsul kitartott a mellett a régi szerződéses megállapodás mellett, hogy hadihajó nem mehet át a Dardanellákon.

A háborús veszedelem március közepén érte el csúcspontját. Conrad vezérkari főnök minden követ megmozgatott, hogy Ausztria-Magyarország megindítsa Szerbia ellen — mint ő mondta — a preventív háborút. Csaknem hajszálon múltott a katasztrófa kitörése, midőn Németország gyors és erélyes közbelépése a további bonyodalmaknak egyszeriben végét vetette. Bülow kancellár március 21-ikén a pétervári nagykövet közvetítésével erélyeshangú felszólítást intézett Iswolskihoz, hogy nyilatkozzék határozott formában, mit akar. Iswolski úgylátszik gyorsan észbe kapott és az utolsó órában csendre intette a lázongó Szerbiát. Az eredmény gyorsan mutatkozott: a bécsi szerb követ március 31-ikén jegyzéket intézett Aehrenthalhoz, melyben kormánya kijelenti, hogy a fait accompli Szerbia jogait nem érintette. A diplomáciai harc végső akkordja a hatalmak április 19-iki jegyzéke, melyben kijelentették, hogy a 25. paragrafus megváltoztatásához hozzájárulnak. Ezzel az aktussal az annexiós krízis véget ért.

A hatalmak közös jegyzéke után Szerbiában a lázas indulatok lecsillapodtak. Szerbia egyedül maradt, de egyedül maradt a Szerbia elleni háború egyetlen komoly szószólója: Conrad vezérkari főnök is. Maga a félesztendeig tartó válság sokkal nagyobb esemény volt, mint annakidején gondolták. Most már világosan látjuk ugyanis, hogy ez volt a világháború egyik csírája. Aehrenthal learatta a diplomáciai győzelem babérját; a hozzá közel álló osztrák sajtó úgy magasztalta őt, mint a Habsburg-monarchiának legnagyobb államférfiét, de győzelme álgőzelem volt. A hatalmi versengés korában a presztízs kétségkívül fontos volt és a megtépzott tekintélyt a monarchia külügyi kormányának valami úton-módon helyre kellett állítania, de más kérdés az, hogy az annexió helyes eljárás volt-e a monarchia jövője szempontjából is? Volt-e rá valóban szükség? Erre a kérdésre nagyon nehéz igen-nel felelni. A két tartomány a valóságban a Habsburg-monarchia alkotó része volt, amely ott három évtized alatt berendezkedett és nyugodt állapotokat teremtett. Szükség volt-e okvetlenül arra, hogy kiterjesszék rájuk az uralkodói jogokat egy nemzetközi szerződésnek egyoldalú megváltoztatásával, hiszen azokat úgyis gyakorolták? A berlini szerződés önkényes megváltoztatása mindenütt bizalmatlanságot ébresztett, s azt a hitet keltette, hogy Ausztria-Magyarországnak hódító céljai vannak a Balkánon.

Aehrenthal pillanatnyilag valóban győzött; sikerült megaláznia az okvetetlenkedő szomszédot és sikerét annak köszönhetette, hogy Oroszország, a fegyveres konfliktusra nem lévén felkészülve, cserben hagyta Szerbiát. A két vezérkari főnök: Conrad és Moltke azt hitték, hogy a két hadviselő félre lehet majd lokalizálni a háborút. Moltke szeptember 14-ikén ezt írta Conradnak: „Meggyőződésem, hogy sikerült volna a háborút Ausztriára és Szerbiára lokalizálni, s ennek a háborúnak győzelmes befejezése után a monarchia megerősödött volna belsőleg és megszilárdult volna kívül, s olyan túlsúlyt ért volna el a Balkánon, amelyet nehéz lett volna megrendíteni”¹

¹E. Bourgeois, Manuel historique de la Politique étrangère. IV. 538.

A vezérkari főnökök horizontján ilyen volt a helyzet, de egészen más volt Bülow kancellárén, aki, úgylátszik, nem látta a háború kimenetelét ilyen rózsásnak. Nem is láthatta, mert egy megindított háború következményei mindig kiszámíthatatlanok. Hat évvel később az ultimátum készítői ugyanúgy gondolkoztak, mint a két vezérkari főnök és mennyire csalódtak.

Az annexió következménye, hogy Olaszország teljesen elidegenedett a kettős monarchiától. Az olaszok megneheztek Ausztria-Magyarországra azért, mert nekik is voltak ambíciói a Balkánon. Olaszország álláspontja különben a balkáni politikában az volt, hogy fenn kell tartani a területi status quo-t, ameddig csak lehet, minden eszközzel. Tittoni külügyminiszter a válság alatt kétkulacsos politikát folytatott: helyeselte a szerbek mozgolódását és titokban biztatta őket, de Bécsben az annexió ellen nem tiltakozott. A krízis lezajlása után azonban tovább ment. Iswolskival egyetértésben összehozták az orosz cárt és az olasz királyt a racconigi-i kastélyban (Turin mellett), hogy állást foglaljanak a monarchia Balkán-politikája ellen. A titkos szerződésben kimondták, hogy ha Oroszország és Olaszország Kelet-európára vonatkozólag egy harmadik hatalommal megegyezést kötnek, a megegyezést mindegyik a másik előzetes egyetértésével fogja megtenni. Megegyeztek abban is, hogy Olaszország a Dardanellák kérdésében Oroszországot, Oroszország pedig a tripoliszi és a cirenaicai olasz érdek kérdésében Olaszország törekvéseit támogatja.¹ A hármasszövetség tehát a valóságban már most felbomlott, hiába újtották meg 1912-ben. Ebből is látszik, hogy a szerződések csak papírongyok, ha a szerződő feleket közös érdek nem tartja össze.

Oroszország, hogy a diplomáciai vereség szégyenét megtorolja, megkezdte annak a konfliktusnak előkészítését, melynek bekövetkeztét Iswolski még a boszniai válság tetőpontján megjósolta Wesnics párizsi szerb követ előtt. A pánszláv mozgalom, az európai történelem legveszedelmesebb faji imperializmusa, a boszniai válság lezajlása után újból megindult. A pánszlávok lapjai és röpiratai megkezdtek a propagandamunkát az Osztrák-magyar monarchia és Németország ellen, nyíltan hangoztatva, hogy a nagy leszámolásnak a szlávság és a német-ség között előbb-utóbb be kell következnie. Ez a mozgalom abból a sötét, misztikus hitből táplálkozott, amely Dostojewskij politikai kérdésekkel foglalkozó munkáit áthatja. A pánszlávizmus nem ismert sem határt, sem mértéket s e tekintetben sokkal veszélyesebb, mint az ú. n. pángermán propaganda, amely a német-ség szellemi fölényét hirdette, de sohasem üzent irtó háborút a szláv-ságnak.

Iswolski, aki a válság után benyújtotta lemondását, de ezt a cár nem fogadta el, 1910 szeptemberében átment Párizsba nagykövetnek és a külügyminisztériumot Sassonow vette át. Az orosz külpolitikát azonban továbbra is ő irányította Párizsból és Sassonow álig volt több, mint az ő végrehajtó közege. Mint párizsi követ, hol titokban, hol nyíltan folyton a központi hatalmak ellen izgatott és igyekezett

¹ A szerződés szövegét közli B. Schwertfeger, Dokumentarium zur Vorgesch. des Weltkrieges, Berlin 1928, 345. 1.

szorosabbra vonni azt a hálót, amelybe a központi hatalmak az angol-orosz antant megkötése után (1907) belekerültek. Iswolski tevékenysége főleg arra irányult, hogy Angliát és Franciaországot a nagy szláv hatalmi célokba belekapcsolja, s külpolitikai tényezőket meggyőzze arról, hogy a Habsburg-monarchia és Szerbia között az összeütközés előbb-utóbb elkerülhetetlen és ebben az összeütközésben Oroszország oldalán a helyük. Közben Szerbiának titkos utasításokat adott és lovalta a szerbeket ellenünk. Aehrenthalnak és Wekerle Sándor magyar miniszterelnöknek az a reménye tehát, hogy az annexió észretériti majd Szerbiát, nem következett be; éppen az ellenkezője vált valóra, a nagyszerb propaganda nyert erejében és sokkal vehemensebb, mint régen volt. A szláv propagandának Pétervár és Prága a központja. Masaryk cseh köztársasági elnöknek néhány évvel ezelőtt megjelölt könyvéből (Weltrevolution) látjuk, hogy a tervszerű, nagyarányú, minden eddigit felülmúló szláv propaganda az annexió válság után kezdődött meg és Középeurópában Prága volt a központja. Franciaország a Németországgal való ellentét miatt kész eszközül dobta oda magát a nagyszláv hatalmi törekvéseknek. Új, hatalmas összegű kölcsönök áradata indult meg Oroszországba és a Balkánra. Szerbiában a Narodna Obrana-társaság, mely az annexió válság folyamán alakult meg, titkos szervezeteivel behálózta nemcsak Boszniát és Hercegovinát, hanem Magyarország és Ausztria szláv területeit is. Megalakult közben egy mindenre elszánt sötét balkáni társaság, a fekete-kéz szövetséget, amely megszervezte később Ferenc Ferdinánd ellen az összeküvést.

A boszniai krízis legnagyobb eredménye mégis a Balkán-szövetség megalakulása. A krízis óta Szerbia főleg arra törekedett, hogy megalakítsa a Balkán-államok szövetségét és elsősorban Bulgáriát nyerje meg szövetségésül. A tervet Anglia is támogatta. Az iratokból azt látjuk, hogy nem maga Grey, hanem Sir Charles Hardingue külügyi alállamtitkár volt a szláv hatalmi törekvéseknek legbuzgóbb támogatója. Az angolok kezdetben óvatosságra intik Szerbiát és figyelmeztetik, nehogy provokáló magatartásával Törökországot a monarchiával való szövetségbe belekergesse. Tittoni olasz külügyminiszter már előzőleg hangoztatta, hpgy Szerbiának kártalanításra van joga. Iswolski, mialatt Szerbia készülődött, igen ügyes kétszínű játékot folytatott és sikerült is a monarchia és Németország diplomáciai képviselleteit fál mellé állítania. Iswolski ugyanis egy nyilatkozatában kijelentette, hogy abszurdumnak tartja a Balkán-konföderációt, közben azonban biztatta a szerbeket. A szerb-bolgár szövetség meg is alakult 1912 februárjában és roppant ügyesen eltítolta céljait. A szövetségesek elhatározták, hogy ősszel megindítják Törökország ellen a háborút, addig pedig mindent elkövetnek, hogy Olaszország és Törökország között a béke létre ne jöhessen. Az Osztrák-magyar monarchia és Németország külpolitikai körei a Balkán-népek készülődéseit alig sejtették.

Az annexiónak az a legfontosabb következménye, hogy az 1907-ben kialakult gyűrű a központi hatalmak körül szorosabbra fonódott. A körülzárás ellen úgy a monarchia, mint a német birodalom külpoli-

tikai intézője tehetetleneknek látszottak. Különben Bülow lemondása után a kancellárságot Bethmann Hollweg vette át, a császár régi benfentese, egy jóakarátú, de erélytelen hivatalnok, aki a külpolitikai kérdések intézésében tehetetlennek bizonyult. Bosznia annexiója tehát csak pillanatnyi sikert jelentett a Habsburg-monarchiára nézve, ha azonban következményeit vesszük szemügyre, szerencsétlen lépésnek kell tartanunk. Az Osztrák-magyar monarchiának, amely nemzetiségi állam volt, de kitűnően betöltötte a kiegyensúlyozó hatalom szerepét Közép-Európában, a mellett nagyszerű gazdasági egységnek is bizonyult, békés politikát kellett volna követnie. Mert a nemzeti államok és a nemzeti imperializmus korában egy nemzetiségi konglomerátum, mint aminő a Habsburg-monarchia volt, csak békés politikát folytathat. A monarchiának békés eszközökkel kellett volna magához kapcsolnia Szerbiát, kiépíteni vele a gazdasági kapcsolatokat, amelyek igen szorosak voltak a vámháborúig, megadni neki a minimális engedményeket, amelyeket követelt, elszakítani az orosz érdekkörtől... ezt azonban az Osztrák-magyar monarchia külügyi kormánya ekkor már meg sem kísérelte. Pedig talán ez célravezetőbb lett volna, mint a megtorlás, esetleg, bár a Karagyorgyevics uralom alatt ekkor már nehéz szerb békülést elképzelnünk. De egy bizonyosnak látszik: Aehrenthal a pillanatnyi sikerért aláásta a jövőt.

BALLA ANTAL